

Світлана НАДУРАК,
 учитель-методист
 Загайтільської ЗОШ І–ІІ ст.
 Коломийського р-ну
 Івано-Франківської обл.

«НЕМАЄ ЗАГАДКИ ТАЛАНТУ. Є ВІЧНА ЗАГАДКА ЛЮБОВІ»

Вивчення повісті Григора Тютюнника «Климко» в 7 класі

Іноді я відчуваю людину, як рана сіль.
 Григір Тютюнник

Чинна шкільна програма пропонує для текстуального опрацювання одну з найтрагічніших повістей Григора Тютюнника «Климко». Розпочинаючи вивчати біографію письменника, не завадить наголосити учням, що Гр.Тютюнник рівнявся на найбільш драматичного у своєму художньому світовідчужанні Василя Стефаника, новели якого вражають невігданим психологічним трагізмом. Сам Григір Михайлович для себе зробив висновок: «Хоч би приблизно такого новеліста, як Стефаник, у світі досі немає» [4; 17]. Як і його кумир, Гр.Тютюнник не видумував ні своїх героїв, ні фавул творів – усе це він брав із життя, за кожним його рядком стояла реальна подія, реальний прототип. Як і В.Стефаникові, йому було властиве філігранне чуття мови: «Можемо сказати, як Гнат Хоткевич про Тараса Шевченка: “Мало того, що він знав мову, – він знав щось більшого: знав дух мови”» [4; 56].

Напівголодне життя в колгоспному селі спричинилося до того, що і в зрілому віці Григір не міг забути страшних нестатків, постійного недоїдання, а водночас не міг на замовлення змальовувати неправду, творити мажорні тексти во славу комуністичної партії й нібито райського життя колгоспників: «Писати отаке в часи, коли моя мати – в ланці на буряках із вечора до ранку... Коли не було чого їсти... Коли давали десятки грамів на трудовень!..» [4; 114].

На жаль, до всенародних страждань і тотальної безправності в Григоровому житті додалася ще й особиста невлаштованість: арешт батька, що пропав безвісти у «Сибірі неісходимій» [3; 284], мамине легковажне життя, неухвага до маленького сина. Тож рідний дядько зовсім не безпричинно забрав племінника до себе на Донбас, де хлопчина й пішов до школи. Филімон і його дружина Наталя щиро прагнули замінити Григорові рідних батьків. Обое працювали у школі: дядько – бухгалтером, тітка – вчителькою української мови й літератури. Та в українськомовному першому класі навчалося всього сім учнів, тож через два тижні цей клас ліквідували. Так Григір опинився в російськомовному першому класі. Це явище надалі мало свою перспективу: свою літературну творчість Григір почав російською мовою. Згодом під впливом рідного брата, теж письменника – Григорія Тютюнника, збагнув, що про рідний народ можна творити лише його генетично зумовленою мовою. В одному з листів він про це висловився так: «Я, здається, остаточно вирішив;

звернусь, мабуть, до рідної мови, бо не можна про Батьківщину говорити не батьківською мовою» [4; 119]. Глибинний патріотизм письменника й тепер, коли багато наших співвітчизників стали заробітчанами по всій Європі, Азії й Америці, вражає високою логікою, духовним прозрінням: «Я з своєї землі ніколи не зміг би повіятись десь по світах, навіть коли б тут мені нестерпно пекло. Ні, ні, знаю, що поза оцим моїм шматком планети мене немає» [1; 9].

Як тільки почалася війна й дядько пішов на фронт, залишивши дружину з двома рідними дітьми і небожем без жодної опіки, сусіди порадили хлопчикові повернутися в село до матері на Полтавщину, де все-таки були сякі-такі харчі, бо в Донбасі вже починався голод. Два тижні хлопчик мандрував воєнними дорогами, перейшов фронт, на своєму страшному шляху додому зустрічався і з лихом, і з людським благородством, адже доводилося й жебракувати, що для хлопчини було мукою, й ночувати в стіжках сіна посеред поля, й бачити весь жах евакуації, розстрілів, пожеж. Зі спогадів письменника постають трагічні епізоди: «Тютю, можна у вас водички напиться?» А вона тягне воду з колодязя, дивиться сумними очима... і каже: «Та тобі, мабуть, не водички хочеться, синку, а їсти. Зайди, у нас нічого такого нема, а картопля є”. Потім, у дорогу, вона ще й вузлика зав’язала з картопелькою» [4; 116]. Законірно, що коли Григора Тютюнника відзначили Державною премією імені Лесі Українки, якою пошановують митців за найкращі твори для дітей і почали вимагати, щоб автор «Климка» по радіо подякував комуністичній партії за своє щасливе дитинство, Григір обурився: «З мене чомусь хочуть зробити дитячого письменника. Але ж я не дитячий письменник, не дитячий!» [4; 104]. Твори, де фігурують юні герої, у Гр.Тютюнника справді про дітей, але – не для дітей. Вони адресовані дорослим, щоб через дитяче світосприйняття показати їм, якої опіки потребує юна беззахисна душа в екстремальних ситуаціях. Узагалі письменник з особливою теплою змальовував бабусь, дідусів і дітей: «Я люблю стареньких і малих – і тих, і тих за мудрість і доброту» [1; 14–16]. Коли ж ішлося про дитину у воєнні чи в післявоєнні часи («Климко», «Вогник далеко в степу»), то митець писав твори кров’ю свого серця. Чи не тому П.Засенко наголошує: «Дитячі образи Григора Тютюнника – милі, безпосередні, беззахисні, зворушують, викликають співчуття: Климко, Павлик, Васько... Про себе Григір згаду-

вав: «А я кажу – хай ніколи не вертається ні дитинство моє, ні юність. Ніколи. Там було мені нестерпно» [1; 40].

Повість «Климко» не є суціль автобіографічною: змалку Григір не жив у машиніста паровоза ФД, ніколи не був ніким усиновлений, як Климко, мав матір, але Климкова дорога по сіль і Григорів двотижневий шлях із Донбасу до рідного дому багато в чому подібні. До того ж образ дядька Кирила певною мірою перегукується з образом рідного письменникового дядька Филимона, образ тітки Марини – з образом жінки, котра нагодувала малого подорожнього, коли він попросив тільки води, ще й у дорогу дала картопельки. Образ картоплі, до речі, у повісті зринає в найкращому вираженні й стає виразною художньою деталлю – картопля на чужому полі, де не зовсім ретельно зібрали врожай, рятує Климка від голоду під час його подорожі у Слов'янськ. Кожна картоплина – це шанс на життя, тому хлопчик так бережно перелічує все, що зумів знайти. Маленький Климко – рухлива, кмітлива й непосидюча дитина. Саме таким був Григір і в дитинстві, й у свої зрілі роки: «Він завжди був у русі. Любив стежки-дороги своєї землі – там зустрічалися йому люди – маленькі частинки великого народу, без яких він не міг жити, бо й сам був невід'ємною часткою народу, його духу. А дороги, які течуть збоку великих трас, Григір Тютюнник любив особливо, казав: «Там вистояні характери людські, там і мова як чистий узвар» [1; 30].

Повість «Климко» – благодатний художній текст для виховання в дітей найкращих людських рис. Учитель має продумати важливі вузли проблемної роботи на уроці, належно використати методичний апарат підручника й повною мірою залучити учнів до роботи з текстом, адже ще китайський мудрець Конфуцій наголошував: усе, що ми чуємо, – рано чи пізно забуваємо, все, що ми бачимо, – ми завжди пам'ятаємо, а все, що робимо, – ми вміємо. Отже, у нашому випадку надзвичайно важливими стають словесне малювання і праця з підручником, із текстом повісті: коментування найскладніших уривків, виписування цитат, складання планів до образів персонажів, робота над художніми засобами.

Пропонуємо блок проблемних запитань, які дають учням можливість проаналізувати текст у різних аспектах, провести важливу пошукову роботу, висловити та обґрунтувати свою думку:

– Як ви вважаєте, чому письменник жодного разу не торкається життя Климка у його рідній сім'ї?

– Схарактеризуйте стосунки між дядьком Кирилом і Климком. Як хлопчик виявляє свою вдячність машиністові за опіку над ним?

– Чому тітка Мотя після загибелі Кирила ладна забрати Климка до себе?

– Як Климко готувався пережити воєнну зиму? Що саме він зробив і для чого?

– Що ви можете сказати про бородана, який привіз на ринок продукти в обмін на добротні речі:

одяг, взуття? Чи справді рятував він голодних людей, а чи наживався на їхній безвиході? Прочитайте уривок від слів «Якось, покружлявши навколо хлібопекарні...» до «Не треба, Зуль, а то ще у свого когось удлучиш» і прокоментуйте поведінку кожного персонажа.

– З якої причини Климко і Зульфат почали опікуватися своєю першою вчителькою та її немовлям?

– На підставі чого Зульфатів дідусь Гарєєв зробив висновок, що немовля недоїдає і може загинути? Що треба було зробити, аби цього не сталося?

– Як ви вважаєте, чому дорога по сіль, завдовжки майже 200 км, не злякала Климка? А ви наважилися б подолати таку відстань зі шляхетних мотивів?

– Чому юна дівчина на базарі щосили старалася продати свою барвисту хустку? Як вона спочатку ставилася до Климка?

– Розкажіть про ваше враження від поліцаїв, які допомагали німцям силою забирати молодих людей на роботу в Німеччину. Хто з поліцаїв викликає у вас тільки негативні почуття? Чому?

– Як саме Климко рятував дівчину? Чому безногий швець високо оцінив учинок хлопця? А вродлива незнайомка? Що вона запропонувала Климкові?

– Якою постає тітка Марина у вашій уяві? Чому вона погодилася допомагати хлопчиків?

– Розкажіть про хворобу Климка й проаналізуйте причини його остраху, що надто забарився в дорозі. Про кого він постійно піклувався і про що найбільше переживав?

– Чому тітка Марина хотіла залишити в себе Климка назавжди й чому він не міг погодитися на це? Прочитайте і прокоментуйте уривок від слів «А може б, ти, синочку, в мене зостався, га?» до слів «А зараз треба мені назад, мене там ждуть».

– Чому подорож у товарному вагоні виявилася дуже небезпечною? Складіть словесний портрет німця, який грубо викидав пасажирів з вагона.

– Як ви гадаєте, чи міг Климко не допомогти радянському солдатові, за яким гналися німці? Що змусило його ризикувати своїм життям?

– На основі тексту доведіть, що вірний друг чекав Климка й часто виходив його зустрічати. Про що свідчить така поведінка Зульфата?

Повість Гр.Тютюнника «Климко» завершується кульмінаційною розв'язкою, але попри трагізм ситуації дає широку можливість учням домислити, що було далі: чи загинув Климко, чи виявився лише пораненим. Така невизначеність останньої події пом'якшує вкрай драматичну ситуацію й водночас доносить учням думку про те, що на війні гинуть насамперед найкращі, що війна завжди збирає свої страшні жнива.

Оскільки у шкільному підручнику повість подано в скороченому варіанті, є нагода створити «малу групу» з 5–7 учнів, які читають твір повністю, а

також приділять особливу увагу таким художнім деталям, як картопля, молоко, сукня вчительки, хустка незнайомої дівчини, інвалідний візок колишнього шахтаря. На уроці також треба виконати важливу роботу з опанування такого художнього засобу, як екскурс. Це дуже важливо, адже до цього часу на уроках літератури учні вивчали художні тексти, в яких події розгорталися в хронологічній послідовності. У повісті «Климко» спогади й уява головного героя часто переносять його з воєнного часу в довоєнний. Такі екскурси всебічно розкривають образ Климка, допомагають семикласникам збагнути головне: його благородний вчинок в ім'я порятунку немовляти вчительки не був спонтанним і випадковим, що в образі Климка автор змалював особистість, яка пройшла серйозний життєвий гарт і в основному вже сформувалася.

Під час уроку доцільно запропонувати учням переглянути альбом В.Білоуса «Григор Тютюнник у фотографіях», а також попрацювати над ілюстраціями до повісті, що подані в підручнику, і додатково – над картиною Т.Яблонської «Ворог наближається» (1946).

Гр.Тютюнник, як і більшість митців-«шістдесятників», належав до покоління дітей війни. Він бачив свій народ у найтрагічнішу добу чесними дитячими очима. Семикласникам можна дати завдання напи-

сати твір-мініатюру «Благородство українського народу в роки війни (за мотивами повісті Гр.Тютюнника “Климко”)». Щоб підсилити емоційне тло уроку, перед написанням творчої роботи доречно прочитати вірш Ліни Костенко «Колись давно, в сумних біженських мандрах», де є дуже промовисті рядки: «І ніч глуха. І пес надворі виє. / І світ кривавий, матінко свята! / Чужа бабуся ковдрою укріє, / своє розкаже, ваше розпита. / І ні копійки ж бо не візьме зроду, бо що ви, люди, на чужій біді?! / А може, то в душі свого народу / я прихилила голову тоді?» [2; 73].

Творчість Гр.Тютюнника і нині читачі сприймають як творчість сучасника. Недарма на похороні біля могили письменника І.Драч сказав: «Ми не ховаємо, а ми сіємо тебе у весняну землю, щоб вона дала сходи» [4; 112]. А О.Мороз слушно зазначив: «Його життєва трагедія хвилює і тепер багатьох. Перехід, та ще особисто вибраний, від земного до вічного життя, – це істина абсолютна, без ніяких відносних нюансів. Вона теж притягує, як манить дитину глибина криниці. Притягує світ великої людини» [1; 2].

Гр.Тютюнник вніс і далі вносить у співавторстві з читачем-реципієнтом у нашу літературу живе відчуття присутності великого душею, талановитого українського народу.

Л і т е р а т у р а

1. Білоус В. Григор Тютюнник у фотографіях: [фотоальбом] / В.Білоус. – К.: Твім інтер, 2005.

2. Костенко Л. Вибране / Л.Костенко. – К.: Дніпро, 1989.

3. Тютюнник Гр. Три зозулі з поклоном / Гр.Тю-

тюнник // Тютюнник Гр. Твори. – К.: Молодь, 1984. – Кн. 1. – С. 281–285.

4. Шугай О. «Усе живе – тепле»: Нове про Григора Тютюнника / О.Шугай. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006.

**Національний педагогічний університет оголошує
Всеукраїнський щорічний конкурс
на найкращий літературний твір «Слово про першого вчителя».**

**На конкурс приймаються творчі роботи різних
(епічних, ліричних, драматичних тощо) жанрів,
які відображають шану й повагу до вчительської праці.**

**Літературні твори мають бути ексклюзивні,
написані державною мовою, обсяг – довільний.**

Термін подачі робіт для розгляду журі – до 15 вересня 2011 року.

Твори надсилати на адресу:

**Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01001.**

Тел. для довідок: 482-31-12,

електронна адреса: slovo2011@ukr.net.

Ректор НПУ ім. Михайла Драгоманова

**академік АПН України
В.П. Андрущенко**